

Маслова Н.М.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ВИМІР ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В сучасній суспільній географії одне з чільних місць посідає географія населення (геодемографія), яка має значну теоретичну, методологічну базу, розвинений понятійний апарат. Актуальність геодемографічних досліджень визначається сучасною трансформацією демографічних процесів в Україні. Серед великої різноманітності напрямків геодемографічних досліджень найменш сформованим є вивчення геодемографічних процесів. Демографічні процеси не є стійкими, вони постійно змінюють свої характеристики. З іншого боку демографічні процеси є глибоко географічними, тобто прив'язаними до певної території. Отже, їх необхідно диференціювати в просторі і часі. Тому Топчієв О.Г. та його однодумці вважають, що „географи впритул підійшли до введення принципово нового поняття – геодемографічний процес (ГДП) та його практичного використання”. „Геодемографічний процес, зазначають вони, – це часовий розвиток населення на певній території, його кількісні й якісні зміни, загальний напрям і характер таких змін” [15, с.25]. Насьогодні не повністю розкрито зміст і функції геодемографічного процесу, лише в загальних рисах визначені його головні ознаки, зроблені перші спроби типології ГДП. Розгляд демографічних характеристик з позицій їх неоднорідності не лише в просторі, але й в часі стає особливо актуальним в умовах переходу від традиційної просторової (хорологічної) парадигми суспільної географії до нової просторово-часової, головною перевагою якої є перехід від опису „морфології” географічних об’єктів, систем до їх „фізіології”, від дослідження просторових форм і територіальних структур до їх функціонування [16].

Виходячи з того, що демографічна ситуація теж має значні регіональні відмінності, все частіше в науковий обіг входить поняття „геодемографічна ситуація”. На відміну від геодемографічних процесів геодемографічна ситуація оцінюється на певний момент часу. А порівнюючи геодемографічні ситуації певної території на різні дати, можна виявити тенденції розвитку населення, його кількісних і якісних змін [15], які в широкому розумінні і є сутністю геодемографічних процесів.

Дослідженню сучасних демографічних процесів, які відбуваються в масштабах країни, присвячена велика кількість наукових праць. Більшість науковців користуються поняттям „демографічний процес”. І.М. Прибиткова [7] подає власне трактування змісту демографічного процесу. Теоретичним обґрунтуванням поняття „геодемографічний процес” впритул займаються

О.Г. Топчієв, С.Б. Куделіна, В.В. Яворська [15]. Характеристиці сучасної геодемографічної ситуації та окремих складових демографічних процесів в Україні присвячена значна кількість наукових праць Ф. Д. Заставного [3,4,5], М. І.Фашевського [17] та ін. Методику картографування динаміки населення розробляє Т.М. Курач [6]. На даний момент перед географами постає необхідність більш детального дослідження регіональних особливостей геодемографічних процесів. Проблемами регіонального демографічного аналізу детально займаються М. І.Фашевський [17], В. О. Джаман [1], Г. М. Рогожин, О. Г. Рогожин [8], М. Д. Романюк [10], А. Рубліков [11] та ін. До регіонів, які характеризуються значними трансформаційними змінами геодемографічних процесів, належить і Кіровоградська область, територія якої відрізняється низьким ступенем суспільно-географічного вивчення.

Виходячи з цього, *метою* даного дослідження є визначення регіональних особливостей розвитку демографічних процесів в умовах території з яскраво вираженою руральною складовою господарського освоєння для уточнення можливостей суспільно-географічного вивчення наслідків прояву сучасної демографічної динаміки у зазначеному типі регіонів.

Геодемографічну ситуацію на території Кіровоградської області без перебільшення можна назвати гостро кризовою. В області в цілому та в усіх районах, без виключення, спостерігається природне скорочення населення, народжуваність значно менша ніж смертність, а, відповідно, відбувається різке скорочення кількості населення (депопуляція). Ці процеси загострюються інтенсивними процесами старіння населення.

Аналіз і оцінка геодемографічної ситуації області має базуватися на достовірній інформації, яку надають матеріали переписів населення. Переписи населення фіксують показники щодо кількості населення, його вікової і статеві структури, природного і механічного (міграційного) руху, розселення, освітнього рівня, національного складу населення тощо [3].

Одним з базових показників, які характеризують геодемографічну ситуацію в регіоні є чисельність населення області та її районів. Тому важливим є аналіз динаміки кількості населення за певний період.

Простежити зміни в кількості населення на території Кіровоградської області в 20–30-ті роки ХХ ст. практично неможливо, оскільки в цей період в Україні в цілому відбувалися суттєві зміни в адміністративно-територіальному устрої, а територія сучасної Кіровоградщини пройшла складний шлях формування. Так в 1920 р. основна частина майбутньої Кіровоградської області знаходилась в складі Єлисаветградського повіту Миколаївської губернії, Олександрійському і Чигиринському повітах Кременчуцької губернії та Первомайського і Балтського повіту Одеської губернії. В жовтні 1922 р. Кременчуцька губернія була розформована, а Миколаївська влилася до складу Одеської. У 1923 р. повіти були реорганізовані в округи, а волості – в райони. В 1925 р. було скасовано існуючий губернський поділ і проведено укрупнення округів [18].

Адміністративно-територіальні зміни відбувалися і протягом 1926 р., коли був проведений перший Всесоюзний перепис населення. У зв'язку з тим, що на той час Кіровоградська область ще не була створена, можна говорити про приблизну кількість населення, яке проживало на території сучасної Кіровоградщини.

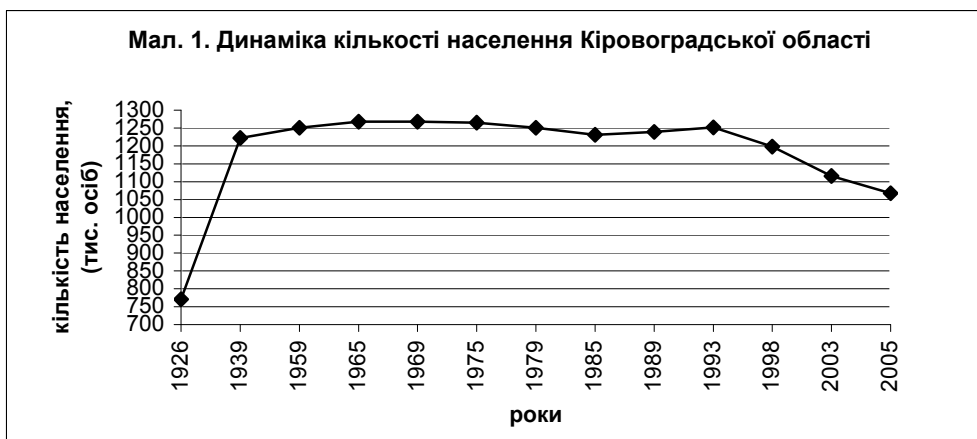
Зокрема, в статистичних матеріалах зазначається, що в 1926 р. кількість населення на території, яка в майбутньому увійде до складу області, складала 770300 осіб [12].

Про більш-менш достовірну інформацію щодо кількості населення області можна говорити, починаючи з 1939 р. В цей рік, по-перше, безпосередньо була утворена Кіровоградська область, а, по-друге, у 1959 р. в Україні було зроблено оціночні підрахунки кількості населення 1939 р. в межах існуючого і донині адміністративно-територіального поділу [9]. Згідно цих підрахунків станом на 17 грудня 1939 р. наявне населення області налічувало 1222,5 тис осіб [12], що становило 3,01% населення Української РСР. Порівняно з 1926 р. населення зросло на 58,7%. Таким чином в 20–30 рр. кількість населення на території області зростала швидкими темпами.

Аналізуючи динаміку чисельності населення в період з 20-х рр. ХХ ст. до 2005 р. (мал.1.) можна виділити два періоди, які характеризувалися зростанням чисельності населення області:

- період швидкого зростання (з 20-х рр. до 1969 р.);
- період повільного зростання (1989р. до 1993 р.).

На початку першого періоду кількість населення зростала швидкими темпами, які з часом поступово уповільнювалися. Так, лише протягом 1939 р. населення збільшилося на 45600 осіб, тобто на 3,9%. В період з 1939р. до 1959 р. кількість населення зросла лише на 2,28% (27900 осіб), а протягом наступних десяти років (1959–1969 рр.) зростання населення склало 0,77%, тобто лише 9400 осіб.

Другий етап характеризується незначним зростанням населення. За весь період населення збільшилося лише на 0,95% (11800 осіб). Станом на 1 січня 1993 р. в області зареєстрована рекордна чисельність населення – 1251,2 тис. осіб.

За досліджуваній період перше скорочення населення області було зареєстроване в період з 1969 р. до 1989 р., але воно мало незначні темпи. Так за 20 років наявне населення скоротилося лише на 1,61% (20400 осіб) [12].

Катастрофічного характеру скорочення населення в Кіровоградській області набуло в 1993 р. і триває донині. За відносно нетривалий період з 1993 р. до 2005 р. населення Кіровоградщини втратило 184000 осіб, що складає 14,7% загальної чисельності населення регіону. Основними складовими формування чисельності населення є природний і міграційний рух населення. Упродовж 1990–2005 рр. формування чисельності населення області відбувалось головним чином за рахунок природного руху. Вплив міграційних процесів на динаміку чисельності населення був значно меншим. Природне скорочення населення у 1990–1992 рр. компенсувалося позитивним сальдо міграції. У 1993 р. міграційний приріст був недостатнім для компенсації втрат населення за рахунок від'ємного природного приросту, а починаючи з 1994 р. сальдо міграції було від'ємним [2]. Значною мірою ускладнював ситуацію і той факт, що серед мігрантів переважали особи віком 15–29 років, тобто найбільш продуктивного дітородного віку, що зумовлює опосередковані втрати населення, які перевищують прямі втрати.

Станом на 1 січня 2006 р. на території Кіровоградської області, за оцінкою Головного управління статистики в Кіровоградській області, проживало 1067,2 тис. осіб. [2], що на 155300 осіб менше, ніж в 1939 р.. Отже, втрати населення настільки значні, що кількість населення Кіровоградщини стала значно нижчою, ніж спостерігалася напередодні Великої Вітчизняної війни.

Крім того скорочувалася питома вага населення області по відношенню до населення України. Так в 1939 р. населення Кіровоградщини складало 3,01% від населення України, в 1959 – 2,98%, в 1979 – 2,51%, в 1989 – 2,39%, в 1993 – 2,39%, в 2001 – 2,33% [12]. Це значною мірою пояснюється більш інтенсивним зростанням чисельності населення в промисловорозвинутих областях країни, в той час як область залишалася переважно з сільськогосподарською спеціалізацією господарства.

Аналіз територіальної динаміки кількості населення Кіровоградщини показав, що у всіх без виключення районах області в період з 1970 р. до 2005 р. включно спостерігалася скорочення населення. Це пов'язано, в першу чергу, з активними переселенням людей з сільської місцевості до міських поселень та вищим рівнем смертності серед сільського населення.

Таким чином, незначне зростання кількості населення області, яке спостерігалася протягом 1989–1993 рр., відбувалось головним чином за рахунок зростання населення в міських поселеннях. Слід зазначити, що тут чисельність населення зростала і в період з 1969р. до 1989 р., в той час як в цілому по області

реєструвалося скорочення населення. Зокрема, в обласному центрі протягом 20 років в період з 1969 до 1989 рр. населення зросло на 88027 осіб (46,2%), в Олександрії – на 29714 осіб (34,7%), в Світловодську – на 23201 особу (58,4%), в Знам'янці – на 5962 особи (17,3%) [14]. Починаючи з 1993 р. скорочення населення охопило і всі міські поселення області.

Аналіз розподілу населення області між сільською місцевістю та міськими поселеннями демонструє поступове зростання питомої ваги населення в останніх. Так в 1939 р. в містах проживало лише 18,2%, в 1959 р. – 30,4%, в 1969 р. – 43,9%, в 1975 р. – 49,1% [14]. Починаючи з 1979 р. спостерігається переважання міського населення в області (51,6%) та подальше зростання його питомої ваги, хоча і значно повільнішими темпами. Зокрема, протягом 1990–2000 р. частка міського населення області зростає лише на 0,4%, а протягом 2000–2005 р – на 0,2%. Станом на 1 січня 2006 р. в міських поселеннях області проживало 61,1% населення [2].

Основними геодемографічними процесами є народжуваність, смертність та природний приріст (скорочення). В області починаючи з 1993 р. фіксується природне скорочення населення. Це пов'язано зі зміною процесів відтворення населення. Нині населення області має яскраво виражений звужений тип відтворення, про що свідчить значне переважання смертності над народжуваністю, від'ємний природний приріст в усіх без виключення районах та від'ємне сальдо міграцій в переважній більшості адміністративних одиниць області. Не зважаючи на те, що загальні демографічні тенденції є більш-менш подібними на всій території області, демографічні процеси мають значну територіальну диференціацію. Це проявляється у регіональних відмінностях демографічних процесів, з одного боку, між районами, а, з іншого боку, – між сільською місцевістю та міськими поселеннями.

Природне скорочення населення області з кожним роком зростає. Порівняно з 1990 р. в 2005 р. загальний коефіцієнт природного скорочення зріс майже в 5 разів і станом на 1 січня 2006 р. він становив $-10,5\%$ [2], в цілому за 2005 р. область втратила 11220 осіб. Найвищі показники природного скорочення характерні сільській місцевості. Коефіцієнт природного скорочення 2005 населення мав значні територіальні відмінності (мал. 2.). Найбільші втрати населення спостерігаються Світловодському, Олександрівському, Знам'янському районам. Тут на 1000 жителів природне скорочення населення складає відповідно $-18,4$; $-17,6$; $-16,2\%$. Найменше скорочення характерне Петрівському, Бобринецькому та Долинському районам (відповідно $-9,2\%$; $-9,7\%$; $-9,8\%$).

Міські поселення хоча і мають від'ємні показники природного приросту, але втрати населення дещо менші, ніж в сільській місцевості. Зокрема, в Кіровограді природне скорочення складає $-5,2$ осіб на 1000 постійного населення, що приблизно вдвічі нижче пересічного по області показника. Слід відмітити, що в обласному центрі та в містах обласного підпорядкування Олександрії та Світловодську протягом 1990, 1991 рр. ще спостерігався додатний природний приріст, а в Кіровограді та Світловодську він зберігався таким і протягом 1992 р., але складав серед постійного населення лише $0,7\%$.

Таким чином, скорочення населення в області, яке почалося в 1993 р. зумовлене в першу чергу тим, що природний приріст став від'ємним в міських населених пунктах області. Серед міських поселень найбільші втрати населення спостерігаються в м.Знам'янка (в 2005 р. – $-13,0\%$).

Найголовнішим чинником погіршення демографічної ситуації в області протягом 1990–2005 рр. було і залишається падіння народжуваності до критичного рівня [2]. Абсолютний показник народжуваності в середньому по області в період з 1990 р. до 2005 р. зменшився на 6695 осіб. Загальний коефіцієнт народжуваності знизився від 12,6 ‰ до 8,3 ‰. В 2005 р. загальний коефіцієнт народжуваності за районами змінювався від 7,1 до 10,4 ‰ (мал. 3.)

Найвища народжуваність в 2005 р. зареєстрована в Бобринецькому, Устинівському, Долинському районах, де загальний коефіцієнт народжуваності відповідно становив 10,4 ‰, 9,7 ‰, 9,4 ‰. Найнижчі загальні коефіцієнти народжуваності мали м.Світловодськ, Знам'янський, Гайворонський райони (відповідно 6,9 ‰, 7,3 ‰, 7,1 ‰).

В цілому, в сільській місцевості спостерігається нижчий рівень народжуваності, ніж серед городян. Так, в 2005 р. загальний коефіцієнт народжуваності в сільській місцевості становив 8,1 новонароджених на 1000 жителів, а в містах – 8,5 особи. Протягом 1990–2005 рр. спостерігалися хвилеподібні зміни загального коефіцієнта народжуваності по всім районам та міським поселенням області, які мали вираження в короткочасному незначному зростанні або скороченні народжуваності.

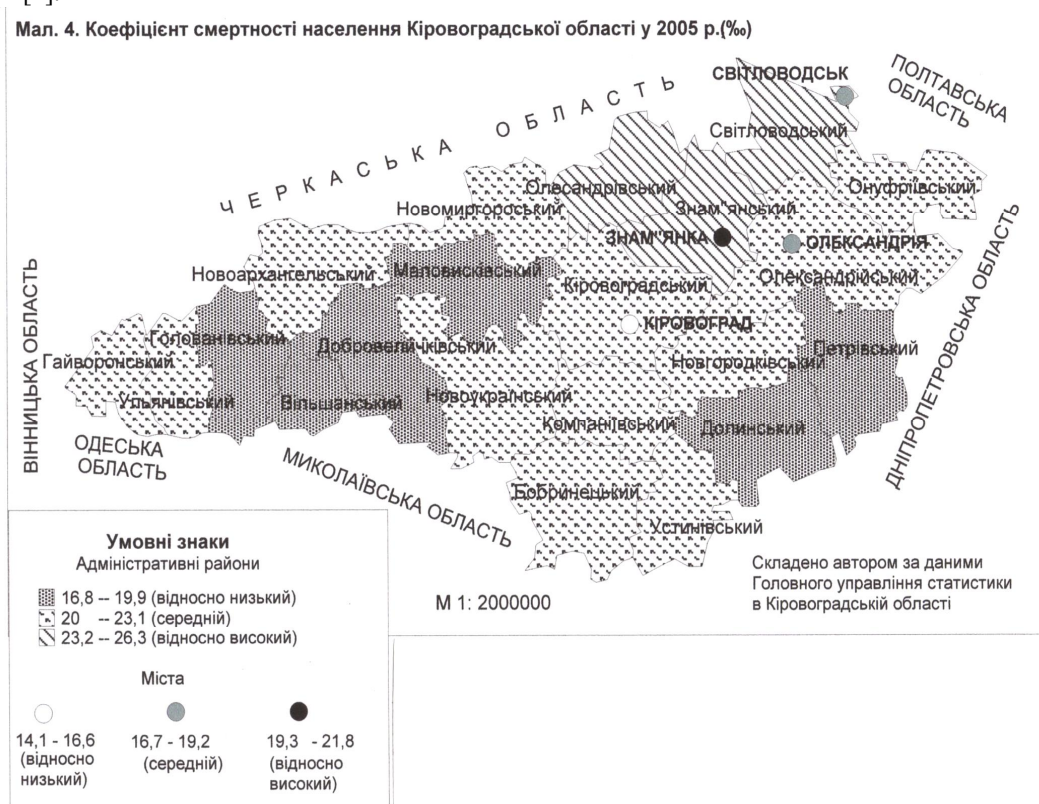
На зменшення рівня народжуваності мали вплив такі демографічні фактори: зміна дітородної поведінки жіночого населення, репродуктивної структури жіночого населення та статевого складу населення області. Показником зміни дітородної поведінки жінок є згасання дітородіння у досить молодому репродуктивному віці. Так, за період з 1990 до 2005 року спеціальний коефіцієнт народжуваності знизився з 55,8 до 33,3 новонароджених на 1000 жінок репродуктивного віку. Найменший рівень цього показника зареєстровано у 2001 р. – 31,1 дитини на 1000 жінок дітородного віку. Причин цього досить багато і серед них важливе місце посідає той факт, що вік найбільшої народжуваності збігається з віком соціального становлення жінки (освіта, професійне становлення тощо), що, відповідно, відкладає народження першої дитини та ускладнює народження кожної наступної дитини в сім'ї. Крім того, дітородна діяльність більшості жінок закінчується в досить ранньому віці (в середньому в 35 років). Тому в області можна констатувати переважання однопітніх сімей. Якщо у 1990 р. на одну жінку репродуктивного віку припадало 1,97 дитини, то у 2005 р. – 1,20 дитини. Вже в 1990 р. рівень народжуваності не забезпечував навіть простого відтворення населення, то у 2005 р. ситуація набула кризового характеру, адже для простого відтворення потрібно, щоб кожна жінка в області народила в середньому 2,7 дитини [2].

Таким чином, сучасний рівень народжуваності в області забезпечує лише половину того, що необхідно для простого відтворення населення, тобто для зміни покоління батьків тією ж чисельністю покоління дітей. Втім, протягом 2002–2005 р. у більшості адміністративних одиниць області спостерігається незначне зростання народжуваності, що, ймовірно, пояснюється зростанням доходів населення.

Геодемографічна ситуація області загострюється значними темпами зростання смертності населення. Абсолютний показник смертності в області протягом 1990–2005 рр. зріс на 2224 особи. Загальне зростання рівня смертності за 1990–2005 рр. склало 29,7%. Середній загальний коефіцієнт смертності на Кіровоградщині зріс з 14,5 в 1990 р. до 18,8 померлих на 1000 осіб постійного населення в 2005 р.

Найбільші загальні коефіцієнти смертності мали Світловодський (26,0 ‰), Олександрівський (26,0), Знам'янський (23,5), Олександрійський (22,8) та Компаніївський (22,7) райони; найменші – м. Кіровоград

(14,1), м. Світловодськ (16,8), Петрівський район (16,8) (мал. 4). Смертність сільського населення в 1,4 рази перевищує цей показник у міських поселеннях. Так, у 2005 р. на 1000 жителів сільської місцевості зареєстровано 22,8 випадка смертей проти 16,2 серед міських жителів. Така диспропорція у рівні смертності між сільським та міським населенням зумовлена інтенсивнішими процесами „старіння” населення сільської місцевості [2].

В середньому на території області смертність перевищує народжуваність більш, ніж вдвічі. Крім того, існують відмінності у рівні смертності серед чоловіків і жінок. Зокрема, у 2005 р. чоловіча смертність була на 21,6% вища, ніж жіноча. Найбільше переважання чоловічої смертності над жіночою спостерігалася у віці 30–54 роки [2]. Це відбулося на середній тривалості життя чоловіків, яка теж нижча від тривалості життя жінок (60,7 років – чоловіки, 73,1 років – жінки) та на середній тривалості життя населення області – 66,7 років. Крім того, вищий рівень смертності серед чоловіків зумовлює диспропорції між кількістю жінок і кількістю чоловіків в статеві-віковій структурі населення області.

Серед причин смертності населення Кіровоградщини на першому місці залишаються серцево-судинні захворювання. Друге і третє місце відповідно посідають новоутворення та зовнішні причини смертності [13]. Перші дві причини є переважаючими серед причин, що зумовлюють смертність літніх людей. Серед зовнішніх причин смертності та захворюваності найпоширенішими є отруєння (в т. ч. алкоголем), самогубства, різного роду нещасні випадки тощо. Причому смертність від зовнішніх причин серед чоловіків у 3,7 рази вища, ніж серед жіночого населення [2].

Важливим показником є рівень дитячої смертності, особливо смертності дітей віком до 1 року. Цей показник в області має тенденцію до скорочення. В період з 1985 р до 2005 коефіцієнт дитячої смертності знаизився з 17,4 до 11,1 померлих дітей на 1000 народжених [2,13]. Але станом на 2005 коефіцієнт дитячої смертності зріс порівняно з показником 2004 року і склав 9,7 ‰.

Слід відміти, що рівень смертності хлопчиків у 1,6 рази перевищував рівень смертності дівчаток, що є доказом біологічної природи частини чоловічої надсмертності. Спостерігається також різниця між рівнем дитячої смертності у міських поселеннях та в сільській місцевості. Як правило, у сільській місцевості показник смертності дітей до одного року вищий, ніж в міській. Наприклад, у 2005 р. рівень дитячої смертності в сільській місцевості склав 13,5 дитини на 1000 народжених, а в містах відповідно – 9,5. Характерною особливістю дитячої смертності є те, що більшість дітей помирає протягом першого місяця і, навіть, протягом першого тижня після народження. У 2005 році 58% дітей, які померли у віці до 1 року, померли саме у перший місяць, 44% – у перші сім діб після народження [2]. Серед причин дитячої смертності виділяються вроджені аномалії стану, що виникає в перинатальному періоді, нещасні випадки, отруєння і травми, інфекційні хвороби, захворювання органів дихання і травлення тощо [13].

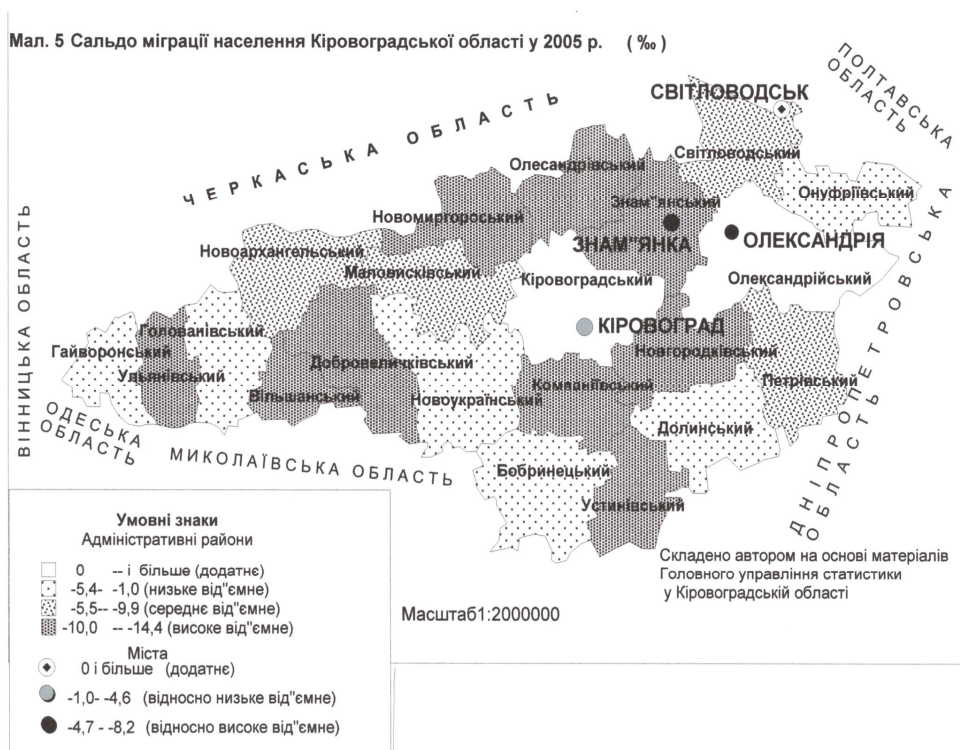
Значний вплив на скорочення населення має механічний рух населення. Більш-менш систематичні дослідження міграційного руху населення області почалися після першого Всеукраїнського перепису населення. Протягом 2002–2005 рр. відмічається щорічне зростання від’ємного сальдо міграцій за всіма потоками в цілому по області та в більшості регіонів. Додатне сальдо міграції за досліджуваний період мали лише м. Світловодськ, Кіровоградський та Олександрійський район. Причому в Кіровоградському районі та в м.

Світловодськ спостерігається зростання міграційного притоку населення. Тут в 2002 р. кількість населення, яке прибуло, була на відповідно на 223 та 263 особи більшою, ніж кількість вибулих [14]. А в 2005 р. ця різниця вже становила відповідно 396 та 312 осіб на користь імігрантів. В Олександрійському районі, навпаки, відбувається зменшення додатного сальдо міграцій з 142 осіб у 2002 р. до 61 особи – у 2005 р..

Загальні коефіцієнти міграційного руху населення в Кіровоградському, Олександрійському районі та в м. Світловодськ, хоч і низькі (в 2005 р. відповідно 10,7; 5,5 та 1,5 осіб на 1000 жителів), але додатні. Найбільші від'ємні коефіцієнти сальдо міграцій характерні Устинівському (–14,3 осіб на 1000 жителів), Компаніївському (–13,4), Вільшанському (–13,3) районам; найменші – Долинському (–1,1), Онуфріївському (–1,5), Гайворонському (–1,9) районам області (мал. 5).

Упродовж 2003–2005 рр. відбулися зміни у структурі міграцій населення області. Скоротилася частка внутрішньорегіональної та міждержавної міграції, водночас зросла частка міжрегіональної міграції населення. Зокрема в 2005 р. на міжрегіональну міграцію припадало 97,2 % міграційного руху населення Кіровоградської області.

Крім того, упродовж 2003–2005 рр. відмічалася зниження міграційної активності населення області. Рівень мобільності населення знизився з 31,8 до 29,4 особи на 1000 жителів. Інтенсивність міграційного руху населення у сільській місцевості була дещо вища, ніж в міських поселеннях (у 2005 р. 31,6 та 28 осіб на 1000 жителів відповідно). Найвищий рівень міграційної активності населення мали Світловодський, Кіровоградський, Устинівський, Долинський райони (понад 37,0 осіб на 1000 жителів), найнижчий – м. Знам'янка, Знам'янський та Ульяновський райони (до 21,9 осіб на 1000 постійного населення) [2].

Високий рівень міграційної активності сільського населення, а, особливо, високий показник вибуття населення репродуктивного віку, негативно впливає на статеву–вікову структуру населення, що проявляється в зростанні питомої ваги осіб старшого віку, зменшенні народжуваності, що призводить до перетворення цих районів у депресивні. Ситуація ускладнюється тим, що переважаюча кількість міграцій за тривалістю належить до рангу довгострокових. Так, в 2005 р. довго–строкова міграція складала 98,3% серед прибулих та 97,1% – серед вибулих [2].

Серед основних причин міграційного прибуття і вибуття виділяють сімейні обставини, навчання, зміну місця роботи.

Подібний аналіз демографічних показників Кіровоградської області дозволяє виявити регіональну специфіку протікання геодемографічних процесів, що дуже важливо для проведення класифікації та типології геодемографічних процесів. Це особлива тема у їх вивченні, яка потребує додаткових досліджень.

Підводячи підсумки вище викладеному відмітимо, що розвиток сучасних демографічних процесів в Кіровоградській області підкорений загальноукраїнським тенденціям депопуляції населення. Разом з тим, регіональною особливістю демографічного розвитку Кіровоградщини слід вважати збереження природного руху населення в ролі провідного демографічного процесу, порівняно з його механічним рухом. Природний приріст населення протягом 1990–2005 рр. був основним фактором формування чисельності населення Кіровоградської області, а вплив міграційних процесів був незначним. Особливе значення має депопуляційний характер демографічних процесів для сільської місцевості Кіровоградщини. Залишаючись однією з найбільш руральних територій України, Кіровоградщина втрачає кореневу систему демографічного розвитку – сільську місцевість. На теперішній час сільська місцевість Кіровоградської області має нижчий рівень народжуваності, ніж міські території. Це свідчення не тільки демографічної деградації сільської

місцевості, але й зміни її соціокультурної функції, пов'язаної з природним підживленням демографічних процесів в межах регіону.

Джерела та література

1. Джаман В.О. До проблеми територіальних особливостей демографічних процесів в Україні // Український географічний журнал. – 1998. – № 3. – С.13–17
2. Демографічна ситуація Кіровоградської області у 2005 році. Кіровоград: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2006. – 25с.
3. Заставний Ф. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. : аналіз і оцінка // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 2. – С. 34–39.
4. Заставний Ф. Демографічна ситуація в Україні // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 1. – С. 39–40.
5. Заставний Ф.Д. Населення України. – Львів: „Край”, „Провіта”, 1993.–224 с.
6. Курач Т. М. Методика картографування динаміки населення // Український географічний журнал. – 2001. – № 4.– С.29–33.
7. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: „АртЕк”,1995. – С. 28.
8. Рогожин Г., Рогожин О. Демографічний розвиток українського села: регіональний аналіз / Демографічні дослідження. Вип. 20. – К.: Наук. думка,1998. – С. 158–181.
9. Романцов В.О. Українці на одвічних землях (XVIII– поч. XXI ст.) – 2-ге вид. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. –С.113–116.
10. Романюк М. Трудові міграції регіону та особливості їх регулювання за умов перехідної економіки (на прикладі Галиччини) / Демографічні дослідження. Вип. 20. – К.: Наук. думка,1998. – С. 194–209.
11. Рубліков А. Деякі тенденції демографічних процесів у сільській місцевості Карпатського регіону України / Демографічні дослідження. Вип. 20. – К.: Наук. думка,1998. – С. 182–193.
12. Статистичний щорічник за 2000 рік. Кіровоград: Кіровоградське обласне управління статистики, 2001. – С. 219–241.
13. Статистичний щорічник за 2001 рік. Кіровоград: Кіровоградське обласне управління статистики, 2002. – С. 285–295.
14. Статистичний щорічник за 2002 рік. Кіровоград: Кіровоградське обласне управління статистики, 2003.– С. 303–353.
15. Топчів О.Г., Куделіна С.Б., Яворська В.В. Геодемографічний процес: зміст і функції поняття// Український географічний журнал. – 2000. – № 2. – С.25–27.
16. Топчів О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
17. Фащевський М.І. Геодемографічна ситуація в Україні // Сучасні проблеми географії населення в Україні. – Луцьк, 1993. – С. 118–120.
18. Формування адміністративно-територіального устрою Кіровоградської області: Наукова довідка провідного наукового співробітника відділу охорони пам'яток історії та культури обласного краєзнавчого музею К. Шляхового. – Кіровоград, 1998. – 13 с.

Холопцев А.В.

СРАВНЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ СПЕКТРАЛЬНОГО АНАЛИЗА ВРЕМЕННОЙ ИЗМЕНЧИВОСТИ В ПЕРИОД С 1856 ПО 2005 ГОДЫ СРЕДНЕГОДОВЫХ ЗНАЧЕНИЙ АНОМАЛИЙ СРЕДНИХ ТЕМПЕРАТУР ПРИЗЕМНОГО СЛОЯ АТМОСФЕРЫ НАД СЕВЕРНЫМ ПОЛУШАРИЕМ ЗЕМЛИ И ЧИСЕЛ ВОЛЬФА

Введение. Согласно современным представлениям о факторах динамики геосферы [1], к числу важнейших относится среднегодовое значение средней температуры воздуха в приземном слое атмосферы над Северным полушарием планеты. Закономерности временной изменчивости этого фактора определяются динамикой различных компонентов теплового баланса приземного слоя атмосферы [2–3]. Одним из таких компонентов является поток тепловой энергии от слоев атмосферы, в которых происходит поглощение солнечной и уходящей длинноволновой радиации [4–5].

В формировании этого потока принимает участие и процесс поглощения в озоновом слое коротковолновых составляющих спектра солнечной радиации, интенсивность которых существенно зависят от состояния солнечной активности [6–9]. Последнее позволяет предполагать, что изменения состояния солнечной активности способны в какой-то мере влиять на динамику рассматриваемого процесса. В пользу справедливости подобного предположения свидетельствуют многочисленные работы [10, 11], в которых рассматриваются статистические связи с изменениями солнечной активности характеристик некоторых процессов в живой и неживой природе нашей планеты (в том числе и изменений среднегодовых температур воздуха в некоторых регионах Северного полушария [12]), от начала XX века до наших дней [13–16]).

Вместе с тем, известны факты, позволяющие сомневаться в значимости влияния на динамику поля температуры в приземном слое атмосферы солнечной активности [17, 18] и даже отрицать ее [19, 20].